

УДК 159.923

Х.В. Луканюк

ГЕРМЕНЕВТИКА ПОНЯТТЯ «ДУХОВНЕ ЗРОСТАННЯ» В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Реалізовано теоретико-аналітичний підхід до поняття «духовне зростання» в контексті вітчизняних і зарубіжних досліджень проблеми самоактуалізації особистості.

Ключові слова: *ріст, розвиток, особистість, духовне зростання, психологічна пристосованість, самоактуалізація, зрілість, сенс життя.*

Постановка проблеми. Складні та суперечливі реалії сьогодення, процес розбудови та розвитку молоді демократичної України, глобальні перетворення в усіх сферах її життя формують соціальне замовлення на духовно зрілих особистостей. Соціальна значущість діяльності, специфічність і складність існування в сучасному світі висувають низку особливих вимог до поведінки, діяльності та світобачення сучасної людини. Відтак пріоритетним напрямом психолого-педагогічних досліджень є становлення особистості на її життєвому шляху, тобто самоактуалізація особистості як елемент і передумова формування духовно зрілої особистості.

Стан дослідження. У психології поняття «духовне зростання» утвердилося порівняно недавно, як і загалом дослідження духовності. Цей напрям у психології на теренах нашої держави активно розпочав розвиватися в післякомуністичні часи і досі досліджується такими науковцями, як: Б.С. Братусь, І.О. Зеліченко, В.П. Зінченко, І.М. Ільчова, Е.І. Ісаєв, З.С. Карпенко, О.І. Климишин, В.П. Москалець, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, В.І. Слободчикова, Т.О. Флоренська, яке кожен розглядає по-різному. В.П. Москалець досліджуючи духовність в контексті національного відродження українського суспільства, розглядає її як специфічний психічний феномен, що є об'єднуючим началом ціннісно-орієнтаційної сфери особистості, наділеним власним психологічним змістом. В його основу покладена здатність і бажання людини мати власне, аутентичне, особистісне, раціонально, морально та емоційно виважене ставлення до всього, що діється в навколишньому світі; бажання обстоювати це ставлення всупереч тиску соціуму і власним біологічним інстинктам [6, с. 17]. Власне ставлення до всього породжує розвиток особистості, який може бути поштовхом до духовного зростання особистості.

Мета статті – висвітлення різноманітних думок, що стосуються проблеми духовного зростання в контексті досліджень самоактуалізації особистості.

Виклад основних положень. Нині єдиного, цілісного й остаточного визначення поняття «духовне зростання» у філософсько-психологічній науці немає. Це відображено в етимології та полісемантичних трактуваннях терміна «самовдосконалення». У філософії поняття «духовне зростання» тлумачиться як прагнення і здатність людини до самовдосконалення. Г. Аванесова так означає духовність: «Духовність – особливий душевно-інтелектуальний стан окремої людини або великої групи людей, пов'язаний з устремлінням пізнати, відчуті і ототожнити себе з вищою дійсністю, яка невід'ємна від усього сущого, в тому числі і від самої людини, але розуміння якої утруднюється недосконалістю її природи», а також «категорія людського буття, що виражає його здатність до творення культури і самотворення» [1, с. 11], має беззаперечний етично-ціннісний підтекст, відповідає вимогам суспільства і є напрямом, метою й ідеалом розвитку людства. Отже, можна стверджувати про цілеспрямовані намагання особистості удосконалюватися та зростати у напрямі Вищої дійсності, тобто Бога, незважаючи на свою недосконалість. Умовою самовдосконалення виступає висока моральність особистості, що ґрунтується на емпіричній свободі людини, поєднаній з почуттям особистої відповідальності за здійснений вибір.

Індійський філософ Шрі Ауробіндо Гхош стверджує, що «духовність є відображенням внутрішньої сутності людини, її душі, це – внутрішнє прагнення пізнати, відчуті, увійти в контакт з вищою дійсністю ... і, як наслідок цього контакту, – перетворити усю нашу істоту в нову особистість, нову природу» [1, с. 12]. Перетворення в «нову особистість» – це і є процес самоактуалізації і, як наслідок, духовне зростання особистості. «Феномен духовності належить до найбільш складних як у сенсі теоретичної інтерпретації його сутності, так і щодо екстраполяції розгляду духовності в контексті життєдіяльності особистості. Можливість та доцільність психологічного вивчення духовності отримує переконливе позитивне звучання за умови переведення наукового розгляду даного феномена у контекст психології особистості. Поза цим контекстом, тобто у відриві від особистості, важко, а то й неможливо збагнути феномен духовності. Лише в контексті активності особистості, її поведінки, діяльності духовне набирає реалістичних обрисів – як в теоретичному, так і в прикладному аспектах» [2, с. 61].

З.С. Карпенко стверджує, що «духовність, будучи мірою суб'єктності, виступає інтегральною здатністю людини до самодетермінації та творчої активності, самотрансценденції у світ ідеальних, об'єктивно існуючих цінностей, самоактуалізації її унікальних здібностей, пошуків та реалізації її покликання» [5, с. 111]. Покликання закладено в людині Ідеальним началом, тобто Богом, а людина має своїм завданням на землі шляхом духовного зростання зреалізувати це покликання.

У монографії «Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід» О.І. Климишин означає поняття духовного зростання як «важливий шлях, на якому неминуchoю є внутрішня боротьба біологічних та духовних сил, це шлях пошуку та знаходження людиною себе, шлях оцінки себе і своїх вчинків відповідно до системи цінностей, ідеалів, що є у свідомості людини. Розвиток духовного начала в людині передбачає момент аналізу та синтезу, ієрархізованої систематизації цінностей, вироблення відповідних життєвих позицій» [5, с. 105]. Отже, у свідомості кожної людини є онтологічно закладений ідеальний образ, до якого вона прагне, долаючи нелегкий шлях боротьби тілесного та духовного. У християнсько зорієнтованому підході – це образ Божий, це той ідеал, якому прагнуть уподібнитися християни.

Згідно з позицією А. Адлера, життя є реалізацією активного і вродженого прагнення людини до досконалості. На думку вченого, всі здорові індивіди керуються прагненням до досконалості: «прагнення до досконалості є вродженим у тому розумінні, що воно – частина життя, спонукальна сила, щось, без чого життя було б немислимим» [10, с. 114]. Життя, як вважає А. Адлер, неможливо уявити собі без неперервного руху в напрямку росту і розвитку. Мета досягнення досконалості корениться в еволюційному процесі постійної адаптації до оточуючого світу. Всі види повинні розвиватися у напрямі найбільш ефективної адаптації, в іншому випадку – вони зникнуть. Отже, людина змушена шукати більш гармонійних відносин з оточуючим світом: «якби прагнення не було вродженою рисою організму, то ні одна з форм життя не могла б зберегти себе. Таким чином, мета якомога краще пристосувати оточуючий світ до своїх потреб, яку називають прагненням до досконалості, також характеризує розвиток людини» [8, с. 115].

Первинним рушієм розвитку людини є процес росту, в якому реалізується її особистісний потенціал. До того ж К. Роджерс стверджував, що ця конструктивна біологічна тенденція є спільною для всіх форм життя – вона властива не тільки людям, а й усьому жи-

вому. Зрештою, саме в цьому і полягає сутність життя. Рух до саморозвитку часто супроводжується боротьбою і стражданнями, але спонукальний мотив настільки непереможний, що людина наполегливо продовжує свої спроби, незважаючи на біль і невдачі, яких, очевидно, може зазнати. Найбільш необхідним аспектом тенденції актуалізації є прагнення людини до самоактуалізації. На думку К. Роджерса, тенденція до самоактуалізації – це процес реалізації людиною впродовж життя свого потенціалу з метою стати повноцінно функціонуючою особистістю. Остання трактується як особистість, що цілком усвідомлює своє теперішнє «Я» та характеризується: відкритістю до переживань; екзистенційним стилем життя; організмичною довірою; емпіричною свободою; креативністю. Повноцінно функціонуюча особистість можлива лише як процес, як постійно змінювана людина. Розвиваючись у цьому напрямі, людина проживає життя, наповнене смыслом, пошуками й переживаннями, тобто духовно зростає [9].

Хоча і К. Роджерс, і А. Маслоу висловлювали думку, що люди мають фактично необмежений потенціал для самовдосконалення, їхні теорії відзначаються трьома ключовими моментами. К. Роджерс уважав, що особистість і її поведінка здебільшого є функцією унікального сприймання оточення. Натомість А. Маслоу дотримувався думки, що поведінка людини і її досвід регулюються ієрархією потреб. На відміну від К. Роджерса, А. Маслоу не підкреслював феноменологію людини. По-друге, теорія К. Роджерса в основному була сформульована завдяки його роботі з людьми, які мали психологічні проблеми. К. Роджерс акцентував на терапевтичних умовах, які сприяли самоактуалізації людини, і перенесенні того, що він почерпнув із особистісно орієнтованої терапії, в свою теорію особистості. А. Маслоу, навпаки, серйозно не вивчав терапію, не створив її власний варіант (систему) і наполягав на тому, щоб психологія змістила акцент з вивчення психоаналітичних аномалій на вивчення психічно здорових людей. І, нарешті, К. Роджерс виявив певні форми розвитку, що сприяють схильності людини до вдосконалення вродженого потенціалу, а в теорії А. Маслоу процеси розвитку, що регулюють рух людини до повної самоактуалізації, фактично ігнорувалися.

Незважаючи на значні теоретичні відмінності, і К. Роджерс, і А. Маслоу вважали, що люди в основному прагнуть іти вперед і за певних (доволісприятливих) умов здатні цілком реалізувати свій вроджений творчий потенціал, демонструючи справжнє психічне здоров'я.

На думку В. Франкла, основною рушійною силою розвитку і самовдосконалення особистості є пошуки сенсу життя [7, с. 392]. Прагнення до сенсу В. Франкл розглядає як вроджену мотиваційну тенденцію, властиву всім людям. Відсутність сенсу породжує у людини стан екзистенційного вакууму, що є причиною ноогенних неврозів. З точки зору В. Франкла, сенс не суб'єктивний, людина не створює його, а знаходить у світі, в навколишній дійсності. Автор пропонує шляхи, за допомогою яких людина може зробити своє життя осмисленим: 1) за допомогою того, що ми даємо життю (у розумінні нашої творчої роботи); 2) за допомогою того, що ми беремо від світу (у розумінні переживання цінностей); 3) за допомогою позиції, яку ми займаємо щодо долі, яку не в змозі змінити. У знаходженні сенсу, вважає В. Франкл, людині допомагає совість, яка є інтуїтивною здатністю відшукати єдиний сенс ситуації [8]. І знову «доля» є чимось незмінним, даним людиною вищою силою. І людина повинна знайти в цьому сенс, цей пошук сенсу є шляхом духовного зростання, на якому людина відшукує сенс свого існування.

Р. Мей у концепції особистості особливо відзначав унікальність особистості, вільний вибір і телеологію поведінки, тобто її усвідомлений цільовий аспект. Як і інші екзистенціалісти, Р. Мей вважав, що: «1) існування (existence) передує сутності (essence), тобто важливішим є те, що людина робить, а не те, ще вона існує; 2) люди поєднують у собі риси суб'єкта і об'єкта; це означає, що вони є як думаними, так і діючими істотами; 3) люди прагнуть знайти відповіді на важливі питання, що стосуються смислу життя; 4) свобода й відповідальність завжди врівноважують одна одну, тому жодна з них не може бути присутньою в людині окремо від іншої» [4, с. 156]. Прагнучи отримати відповіді на важливі питання, віднайти смисл життя, людина діє і фізично (росте, розвивається, рухається, працює...), і духовно (читає, думає, аналізує, обирає віросповідання, обирає напрямок духовного зростання...).

Висновки. Духовне зростання – це поняття, що використовується для характеристики особистостей, які якнайповніше розпоряджаються своїми здібностями й талантами, реалізують свій творчий потенціал і рухаються до пізнання себе і сфери своїх переживань з метою досягнення найвищого ступеня досконалості у виконуваний діяльності і цілісному процесі життєздійснення.

У кожній людині є онтологічно заданий образ духовного зростання. Біблія, як безцінне джерело мудрості, дає таку настанову: «*Будьте досконали, як досконалий Отець ваш Небесний*» (Матея 5:48),

тобто намагайтеся удосконалюватися та духовно зростати у напрямі Вищої дійсності – Бога, незважаючи на свою недосконалість.

1. Аванесова Г.А. Трактовка духовной культуры и духовности в отечественной аналитике в прошлом и тепер / Г.А. Аванесова // Вестник московського ун-та. Серія 7. Філософія. – 1998. – № 4. – С. 3–17.

2. Боришевський М.Й. Духовність в особистісних вимірах / М.Й. Боришевський // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. Т. X, Ч. 4. – К., 2008. – С. 61–69.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.

4. Дмитренко А.К. Основи гуманістичної психології: навчально-методичний посібник / А.К. Дмитренко, Г.В. Чуйко. – Чернівці: Прут, 2002. – 268 с.

5. Климишин О.І. Психологія духовності особистості: християнсько-орієнтований підхід / О.І. Климишин. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2010. – 440 с.

6. Климишин О.І. Розвиток духовності особистості: психолого-педагогічний супровід: навчально-методичний посібник / О.І. Климишин. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2011. – 164 с.

7. Кондаков И.М. Психология. Иллюстрированный словарь / И.М. Кондаков. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 512 с.

8. Фрейджер Р. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Д. Фейдимен; пер. с англ. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. – 608 с.

9. Хьелл Л. Теории Личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 607 с.

10. Шадриков В.Д. Происхождение ловечности: Учебное пособие для высших учебных заведений / В.Д. Шадриков. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Логос, 2004. – 296 с.

Луканиук Х.В. Герменевтика поняття духовного росту в контексте досліджень самоактуалізації личности

Реализован теоретико-аналитический подход к понятию «духовный рост» в контексте отечественных и зарубежных исследований проблемы самоактуализации личности.

Ключевые слова: *рост, развитие, личности, духовный рост, психологическая приспособленность, самоактуализация, зрелость, смысл жизни.*

Lukaniuk K.V. Hermeneutics of the concept «spiritual growth» in the context of the researches of self-actualization of personality

The theoretical and analytical approach to the concept «spiritual growth» in the context of domestic and foreign researches of self-actualization of personality is realized.

Key words: *growth, development, personality, spiritual growth, psychological adaptability, self-actualization, maturity, sense of life.*